

тичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Лобода. – Київ, 2011. – 21 с.

8. Макаренко Н.М. Психологічні чинники розвитку креативного мислення майбутніх практичних психологів: автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.М. Макаренко. – Київ, 2008. – 20 с.

9. Малій Н.Ю. Психолого-педагогічні особливості розвитку креативної складової професійного мислення у майбутніх педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.Ю. Малій. – Хмельницький, 2011. – 20 с.

10. Новиков А.М. Методологія / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИН-ТЕГ, 2007. – 668 с.

11. Петришин Л.Й. Креативне середовище як педагогічна умова формування креативності майбутніх соціальних педагогів / Л.Й. Петришин // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 61–71.

12. Пузеп Л.Г. Психологические механизмы развития креативной личности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Л.Г. Пузеп. – Красноярск, 2006. – 23 с.

13. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Микола Володимирович Саврасов. – Харків : Б.в., 2012. – 18 с.

14. Тарасова О.П. Развитие креативного потенциала будущего дизайнера: автореф. дис. на соискание степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / О.П. Тарасова. – Оренбург, 2010. – 19 с.

15. Шевченко Н.Ф. Розвиток креативності майбутніх маркетологів: психолого-педагогічні аспекти / Н.Ф. Шевченко, Н.М. Кучинова // Професійна освіта: проблеми і перспективи / ІТТО НАПН України. – К.: ІТТО НАПН України, 2015. – Випуск 9. – С. 52–59.

УДК 159.922.6

ХАРАКТЕРИСТИКА ВІКОВИХ СТАДІЙ ДОРОСЛОСТІ З УРАХУВАННЯМ МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Помилуйко В.Ю., к. психол. н.,
докторант кафедри теоретичної та консультативної психології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті проаналізовано сучасні періодизації психічного розвитку, визначено межі вікових стадій дорослості та подана їх характеристика з урахуванням розвитку ключових компетентностей особистості.

Ключові слова: вікові кризи, дорослість, особистість, періодизація психічного розвитку, розвиток ключових компетентностей.

В статье проанализированы современные периодизации психического развития, определены границы возрастных стадий взрослости и представлена их характеристика на основе развития ключевых компетентностей личности.

Ключевые слова: возрастные кризисы, взрослость, личность, периодизация психического развития, развитие ключевых компетентностей.

Pomyliuko V.Yu. DESCRIPTION OF AGE STAGES IN ADULTHOOD AND FORMATION OF PERSONALITY'S KEY COMPETENCIES

In this article were analyzed the modern periodizations of mental development, were determined the boundaries of age stages of adulthood, was described the specifics of key competencies development during every stage.

Key words: age crisis, maturity, personality, periodization of mental development, development of key competencies.

Постановка проблеми. Період дорослості є одним із найменш досліджених у життєвому циклі розвитку особистості. Здібності людини з віком розвиваються в напрямі збільшення внутрішньої свободи, віри у власні сили, розширення своїх інтересів. У дорослому віці особистість досягає такого

рівня розвитку, коли стає спроможною робити відповідальні життєві вибори, керувати власним життям, досягати вершин у професійній кар'єрі, займатися саморозвитком і самовдосконаленням. Отже, у дорослому віці накопичуються не лише знання, уміння та навички, але й досвід, що є основою роз-

виту ключових компетентностей людини як здатностей, які дають можливість здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язувати проблеми. Цими компетентностями повинна володіти кожна особистість, оскільки вони є універсальними та можуть використовуватися в різних ситуаціях повсякденного життя, незалежно від їхніх виробничих або соціальних функцій. Розвиток ключових компетентностей у різні періоди дорослості має свої особливості. Крім того, у сучасній психології дуже поширеною є думка науковців щодо неоднозначності визначення меж стадій розвитку дорослості.

Мета статті полягає у розгляді сучасних періодизацій психічного розвитку дорослих, виокремленні основних стадій у цьому періоді та їх характеристики з урахуванням можливостей розвитку ключових компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створенню різних періодизацій дорослості присвятили свої праці такі науковці, як Д. Біррен, Д. Бромлей, В. Бунак, Ш. Бюлер, Д. Векслер, Г. Гінзберг, Ж. Годфруа, Є. Ільїн, Ю. Карандашев, Г. Крайг і Д. Бокум, Д. Левінсон, В. Моргун, А. Реан, М. Савчин і Л. Василенко, І. Слободчиков, О. Солдатов, Л. Яновська, В. Ямницький та ін.

Виклад основного матеріалу. Т. Дуткевич зауважує, що періодизації психічного та особистісного розвитку поділяються на часткові (*охоплюють частину життя*) і повні (*охоплюють все життя людини*). Наприклад, до другої групи належать періодизації Ш. Бюлер, Е. Еріксона, Б. Ананьєва [3, с. 57].

Розглянемо насамперед відомі повні періодизації розвитку людини. Так, Ш. Бюлер у своїй періодизації так характеризувала етапи розвитку: до 16–20 років – рання дорослість: відсутність сім'ї, професійного та життєвого шляху; від 16–20 до 25–30 років – самовизначення, створення сім'ї; від 25–30 до 45–50 років – зрілість, сім'я, суспільне визнання, наявність конкретних життєвих цілей, самореалізація; від 45–50 до 65–70 років – старіння, душевна криза, зникнення самовизначення; від 65–70 років – старість, відсутність соціальних зв'язків, втрата цілей, самозавершеність [12].

Е. Еріксон створив епігенетичну концепцію розвитку особистості. В основі його періодизації покладено три процеси розвитку: соматичний, соціальний і розвиток свідомого «Я». Автор виокремив вісім фаз розвитку: перша – грудна фаза (до 1 року), друга – повзункова (до 3 років); третя – дошкільна (до 6 років); четверта – передпубертатна

(до 12 років); п'ята фаза – юність (до 20 років). Стадії розвитку дорослої особистості за Е. Еріксоном містять *ранню дорослість* (від 20 до 40–45 років – шоста фаза), *середню дорослість* (від 40–45 до 60 років – сьома фаза) і *пізню дорослість* (понад 60 років – восьма фаза) [10].

С. Гузенко зазначає, що перші п'ять фаз розвитку, що тривають до періоду пізньої юності, в Е. Еріксона відповідають біологічно зумовленим стадіям психічного розвитку З. Фрейда – оральної, анальної, едіпової, латентної та генітальної, які науковець доповнив аналізом їхнього соціального складника. Ще три стадії – рання зрілість, зрілість і пізня зрілість – є тим новим, що Е. Еріксон вніс у вивчення розвитку людини порівняно з попередниками [2, с. 65–66].

Моменти переходу від однієї стадії розвитку до іншої Е. Еріксон називав кризами. Він розглядав два протилежні новоутворення, що надавала криза особистості в разі успішного або неуспішного її проходження, і визначав основні дихотомії (*протилежності*), притаманні для різних стадій психосоціального розвитку особистості. Що стосується дорослого віку, то позитив і негатив у ранній зрілості вчений вбачав в інтимності – самотності; у зрілості – у творчій активності – зосередженості на собі; у пізній зрілості – у відчутті повноти життя – відчаї. Здобуття цілісності особистості, на думку Е. Еріксона, відбувалося в результаті синтезу всіх новоутворень попередньої стадії як формування внутрішньої ідентичності [10].

Російський психолог Б. Ананьєв наполягав на ґрунтовному вивченні вікової психології зрілості, або дорослості. Він доводив, що психологічні характеристики дорослих людей виконують функції еталонів щодо різних станів зростання, дозрівання та формування особистості в періоди дитинства, хлоп'яцтва та юності. На ці еталони орієнтовані оцінки зрушень у розвитку людини від дозрівання до зрілості, вимір цього руху і визначення критеріїв зрілості – загальносоматичної, статевої, інтелектуальної, громадянської тощо [1, с. 230]. На думку вченого, індивідуальний розвиток дорослої людини є продовженням онтогенезу після ранньої юності та проходить стадії молодості (рання дорослість), дорослості (середня дорослість), зрілості (пізня дорослість) і старості.

Б. Ананьєв зіставив метричні характеристики нижніх і верхніх меж дорослості у різних періодизаціях (Д. Біррен, Д. Бромлей, В. Бунак, Д. Векслер, В. Гінзбург, Г. Гримм та ін.) [1, с. 235–236]. Науковцем зроблено висновок, що всі вікові періоди в межах зрі-

лості округлюються та вимірюються 15–25 роками, за винятком ранньої дорослості, що триває, за Д. Бромлеем, всього 4 роки (від 21 до 25 років), а за Д. Бірреном – 8 років (від 17 до 25 років). Середня дорослість, за Д. Бромлеем, належить до 25–40 років, а за Д. Бірреном – до 25–50 років життя. Пізня дорослість, або зрілість, датується В. Бунаком і В. Гінзбургом 24–55 роками, Д. Бромлеем – 40–55 роками, а Д. Бірреном – 50–75 роками [1, с. 236]. Б. Ананьев також відзначав, що немає серйозних емпіричних підстав для тієї або іншої періодизації, а також відзначав слабку розробленість проблем вікової мінливості психічного розвитку дорослих людей [1, с. 237]. Дослідник, на жаль, не встановив відповідних чітких вікових меж періодизації розвитку людини.

На розмитість меж вікової періодизації в дорослому віці вказує також А. Реан. Автор здійснює порівняльний аналіз періодизацій різних стадій дорослості відомих авторів. Так, учений доводить, що рання дорослість розглядається як вік: від 21 року до 25 років (D. Bromley, 1966); від 17 до 25 років (D. Birren, 1964); від 20 до 25 років (E. Erikson, 1963); від 20 до 40 років (Г. Крайг, 2000).

Середня дорослість визначається як вік: від 25 до 50 років (D. Birren, 1964); від 25 до 60 років (E. Erikson, 1963); від 35 до 60 років (Д. Фельдштейн, 1999); від 40 до 60 років (Г. Крайг, 2000); від 40 до 65 років (В. Квінн, 2000).

Пізня дорослість (*похилий вік*) розглядається як вік: від 50 до 75 років (D. Birren, 1964); від 40 до 55 років, а з урахуванням перехідної стадії – до 65 років (D. Bromley, 1966); від 65 років (E. Erikson, 1963); від 60 років (Г. Крайг, 2000); від 60 до 75 років (Д. Фельдштейн, 1999); від 65 років (В. Квінн, 2000) [5, с. 92].

Отже, як Б. Ананьев, так і А. Реан апелюють до відомих періодизацій дорослого віку таких науковців, як Д. Біррен (Birren, 1964), Д. Бромлей (D. Bromley, 1966), В. Бунак (1965), Е. Еріксон (E. Erikson, 1963), більшість яких належать до ХХ століття.

Із сучасних вітчизняних періодизацій розвитку людини виділяється моністична концепція багатовимірного розвитку особистості В. Моргуна та схема періодизації, яка базується на п'яти інваріантах структури особистості:

1) *просторово-часова орієнтація* (на минуле, сучасне, майбутнє);

2) *потребо-вольові естетичні емоційні переживання* (негативні, амбівалентні, позитивні);

3) *змістовна спрямованість діяльності особистості* (на предмет – засіб – продукт: праця; на інших людей: спілкування;

на процес: гра; на самого суб'єкта: самодіяльність);

4) *рівні опанування діяльності особистості* (навчання, відтворення, пізнання (учіння), творчість);

5) *форми реалізації діяльності* (моторна, перцептивна, мовленнєва, розумова) [4, с. 206].

Усе життя людини науковець розподіляє на три основні періоди: у першому переважає ділова спрямованість особи на предметно-знаряддево-продуктивне пізнання та перетворення довкілля; у другому – на спілкування (у підлітковому віці – у вигляді товаришування й дружби, у юності – у формі емоційно забарвленого кохання, а в молодості – створення сім'ї та народження й виховання дітей); третій період пов'язується із самодіяльністю, що виявляється в самореалізації, самоактуалізації зрілої особистості. У межах трьох основних періодів В. Моргун виділяє дев'ять вікових етапів періодизації багатовимірного розвитку особистості впродовж життя, що мають властиву для них просторово-часову орієнтацію й емоційну забарвленість, складаються з трьох стадій (навчання, відтворення, творчість), кожна з яких має такі фази, як моторна, перцептивна й мовленнєво-розумова. Переходи між періодами та фазами відзначаються кризами розвитку особистості, серед яких найвідповідальнішими, на думку автора, є криза новонародженості, криза дитинства, що пов'язана з переходом до шкільництва, і криза молодості, що визначає перехід до самостійного дорослого життя [4, с. 209].

Етап онтогенезу дорослої людини В. Моргун поділяє на чотири періоди: молодість (19–28 років); дорослість (29–45 років); зрілість (46–60 років) і старість (61 рік і довгожителство). Автор відзначає, що кожен новий період вікового розвитку змінюється нормативними кризами дорослої особистості: криза молодості «сім'я, покликання» (27–33 роки); криза дорослості «визнання» (39–45 років); криза зрілості «наставництво» (55–65 років); криза сенсу життя «мудрість і спокій» [4, с. 210].

Інтегральна періодизація загального психічного розвитку особистості в онтогенезі розроблена В. Слободчиковим. Науковець відзначає однотипність наявних класифікацій розвитку, незначні відмінності у часових межах, особливо у другій половині індивідуального життя людини. Учений наполягає, що в сучасній психології ототожнюється процес загального психічного розвитку з його періодизацією. В. Слободчиков доводить, що членування та впорядкування часу повного життєвого циклу залежить від способу періодизації, який визначається за-

гальною теорією розвитку живих систем в історичних процесах за схемою: від загальної теорії розвитку до способу упорядкування часу існування системи, що визначає межі та специфіку тимчасових інтервалів життя. Перші два моменти, на думку науковця, становлять концепцію періодизації, третій момент – набір і послідовність того, що може бути інтерпретовано як віковий інтервал. Учений приходить до висновку, що поняття віку є похідним із теорії розвитку і принципу періодизації [6, с. 40–41].

«На противагу традиційним уявленням, – відзначає В. Слободчиков, – вік не самостійна зовнішня форма для розвитку, не зміст самого розвитку і не його результат; вік – простір розвитку [7, с. 35]». У схемі його періодизації в онтогенезі наявні такі рівні розвитку суб'єктності: 1) пожвавлення; 2) одухотворення; 3) персоналізація; 4) індивідуалізація; 5) універсалізація. Кожен ступінь є відносно завершеним циклом розвитку, що вбудований в логіку процесу як горизонтальна послідовність періодів (становлення та реалізації) і стадій (критичних і стабільних).

Етапи розвитку дорослих припадають, на думку В. Слободчикова, на період індивідуалізації (молодість – 19–28 років і дорослість – 32–42 роки) та універсалізації (зрілість – 44–60 років та старість – від 62 років) і зумовлюються кризою молодості (27–33 роки), кризою дорослості (39–45 років), кризою зрілості (55–65 років) і кризами індивідуального життя [6].

Для нашого дослідження вагомими є дослідження О. Солдатової, яка розробила теоретичну концепцію нормативних криз особистості в період дорослого розвитку. Як методологічні підходи автором обрані культурно-історична концепція та концепція его-ідентичності. Зміни, що відбуваються в нормативних кризах, описані в термінах системи відносин особистості. Науковець доводить, що рання дорослість, або молодість, відзначається в межах від 20–21 року до 30 років, потім, до 40 років, триває стадія дорослості, період до 55–60 років належить до стадії зрілості [8, с. 23].

Завдання ранньої дорослості автор пов'язує з професіоналізацією (*винайденням свого професійного, кар'єрного шляху, вступом в професію*), створенням власної сім'ї. Соціальна ситуація розвитку на цьому етапі, на думку науковця, містить систему відносин у професійній сфері та сім'ї, що пов'язано із соціумом і культурою. Нормативна криза переходу до дорослості (19–21 років) детермінована, за твердженнями О. Солдатової, досягненням ідентичності, тотожності себе як сім'янина, чоловіка (дружини), батька (матері), фахівця,

громадянина [8, с. 25–26]. Чоловікам, за результатами дослідження науковця, притаманна орієнтація на професійну активність, а жінкам – на створення сім'ї та народження дітей поряд із професійним становленням і засвоєнням знань [9, с. 39].

Завдання середньої дорослості (30–40 років), як відзначає автор, і для чоловіків, і для жінок пов'язані з інтенсивною роботою, наявністю нових ідей і продуктивністю в професійній сфері, а також із вихованням дітей. При цьому в жінок на перших позиціях – діти та родина, а в чоловіків – професійна активність. Завдання чоловіків і жінок віку зрілості поряд із професійною активністю містять такі категорії, як стабільність, зберігання та передача досвіду, впевненість у собі (у жінок) і вимога бути зразком для наслідування (у чоловіків) [9, с. 39]. Криза середини життя, або 40 років, на думку О. Солдатової, пов'язана зі зверненням до свого Я, з усвідомленням системи основних життєвих цінностей, з переглядом та визначенням нових цілей [8, с. 26].

Погоджуємося з думкою О. Солдатової про те, що новоутворенням нормативних криз розвитку особистості дорослої людини є досягнута его-ідентичність. Кожній кризі відповідає певна структура его-ідентичності, що пов'язана із завданнями розвитку особистості. Новоутворенням і критерієм закінчення кризи переходу до дорослості є досягнення емоційної зрілості; переходу до середньої дорослості – прийняття себе справжнього, усвідомлення цінності «бути собою» і гнучкість у виборі напрямів саморозвитку; переходу до зрілості – самодостатність або сила его, яка визначає незалежність особистості в реалізації життєвих цілей, лінії життя, у сфері відносин [9, с. 39].

Отже, деякі науковці виокремлюють у дорослому віці дві стадії (В. Бунак, Ш. Бюллер Г. Гінзберг Ж. Годфруа, М. Савчин, Л. Василенко, В. Ямницький), однак більшість учених наполягають на існуванні трьох стадій розвитку дорослих (*ранньої, середньої та пізньої*).

Щодо тематики нашого дослідження – розвитку ключових компетентностей особистості, то схарактеризуємо вікові стадії в період дорослості з урахуванням можливостей розвитку ключових компетентностей.

Рання дорослість настає після юності та кризи входження в дорослість (охоплює вік приблизно від 20 до 40 років), характеризується як вік стабільності в психофізіологічному, психологічному та соціальному аспектах розвитку, реалізації особистісного потенціалу, досягнення громадянської зрілості та накопичення ключових компетентностей. Оптимізм, з яким молода людина

дивиться в майбутнє, сприяє розвитку таких ключових компетентностей, як здатність до організації та планування власної діяльності, прийняття самостійних рішень, здатність до породження нових ідей, ініціативність. Здобуття професії формує здатність особистості працювати в команді, засвоювати основні базові знання, оволодівати діловим спілкуванням, знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел. Основною ознакою ранньої дорослості є влаштування людьми свого особистісного сімейного життя, бо вони стають статево дозрілими, що приводить до розвитку таких загальних компетентностей, як уміння пристосовуватися до нових умов, співробітництво. Рання дорослість має дві фази.

Перша фаза ранньої дорослості закінчується кризою молодості (приблизно 27–33 роки). У цей період людина досягає піку у своєму фізичному розвитку, є креативною, енергійною, витривалою. Активно збагачується її психологічний і професійний досвід, вона включається в усі види соціальної активності, оволодіває багатьма соціальними ролями, що сприяє розвитку цілеспрямованості, автономності, здатності використовувати знання в процесі професійної діяльності.

Друга фаза ранньої дорослості триває до кризи середини життя (39–40 років). Особливості розвитку людини в цей період залежать від ступеня та продуктивності її роботи, досягнутого статусу, тому основними стають міжособистісні уміння й навички та системні ключові компетентності: результативність, ініціативність. Новий статус дорослого забезпечується його правами й обов'язками в різних сферах життя й діяльності, консолідацією соціальних і професійних ролей; отже, передбачає розвиток клієнтоорієнтованості та співробітництва.

Середня дорослість – це період усвідомлення власного «Я» та прагнення до саморозвитку, що настає після кризи середини життя (охоплює вік приблизно від 40 до 60 років). Змістом Я-концепції зрілої особистості стає самоактуалізація, зумовлена духовно-моральними правилами та певними етичними зобов'язаннями перед родиною та колегами по роботі. У середній дорослості як піку творчих і професійних досягнень особистості яскраво проявляються лідерські якості особистості та враховується результативність її праці. Основною властивістю зрілості стає усвідомлення людиною відповідальності та прагнення до неї. Доросла людина, що досягла середнього віку, відчуває власну «вікову» відокремленість, що виявляється як автономність у процесі прийняття рішень. У міру спадання життє-

вих сил та послаблення здоров'я людини відбувається зниження фізичної активності та перемикання на розумову діяльність, що передбачає розвиток дослідницьких умінь, навичок і здатностей до аналізу та синтезу. Зрілий досвід, накопичений у цьому віці, дає можливість розвивати здатність до критики та самокритики. Розвиток ключових компетентностей у цьому віці сягає апогею.

Пізня дорослість настає після кризи зрілості (охоплює вік приблизно від 60 років до віку довгожителів), характеризується здебільшого закінченням професійної кар'єри, прагненням до переусвідомлення життя, перегляду підсумків своєї діяльності, що передбачає розвиток здатностей до аналізу та синтезу. Зі зміною стилю життя і видів діяльності у пізній дорослості як базова компетенція виступає комунікація особистості з друзями-однолітками та молоддю. У зв'язку з адаптацією до прогресуючого старіння найбільш важливими ключовими компетентностями цього віку можна вважати здоров'язберезувальні.

Висновки та напрями подальших досліджень. Детальне вивчення різних підходів до вікової періодизації людини доводить, що існують розбіжності у поглядах науковців на визначення меж періоду дорослості. Таку неузгодженість поглядів можна обґрунтувати не лише різними підходами до побудови класифікацій вікових періодів (*фізіологічними, психологічними, антропологічними, демографічними, соціальними*), але й нерівномірністю і гетерохронністю процесу розвитку людини.

Причина відмінностей у вікових періодизаціях полягає також в тому, що науковці працювали в різні історичні часи в різних країнах, визначали та характеризували вікові етапи відповідно до конкретних критеріїв або під кутом зору розвитку окремих психічних функцій. Однак, незважаючи на неоднозначні підходи до побудови вікової періодизації, відзначається стадіальність у розвитку дорослої людини впродовж життя: рання, середня та пізня дорослість. Ці етапи характеризуються різними можливостями щодо розвитку ключових компетентностей дорослих: *рання дорослість* – здатність до організації та планування власної діяльності, прийняття самостійних рішень, ініціативність, здатність до породження нових ідей, працювати в команді, засвоювати основні базові знання, оволодівати діловим спілкуванням, знаходити й аналізувати інформацію з різних джерел; *середня дорослість* – автономність у процесі прийняття рішень, самоактуалізація, розвиток дослідницьких умінь, навичок, здатність до критики і самокритики; *пізня дорослість* – здатність до

аналізу й синтезу; розвиток комунікативних та здоров'язбережувальних компетентностей. Ранню дорослість можна вважати сенситивним періодом для розвитку ключових компетентностей особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – 2-е изд. доп. и перераб. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
2. Гузенко С.М. Життєві кризи в концепціях Л.С. Виготського та Е.Г. Ериксона / С.М. Гузенко // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 2 (20). – Ч. 1. – С. 64–68.
3. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія : [навч. посіб.] / Т.В. Дуткевич. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
4. Моргун В.Ф. Превентивно-профілактичний психологічний супровід професійної орієнтації на основі багатовимірної теорії особистості / В.Ф. Моргун // Психологічні перспективи. – 2010. – Вип. 16. – С. 205–216.
5. Психология человека от рождения до смерти / под. общей ред. А.А. Реана. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗ-НАК, 2002. – 656 с.
6. Слободчиков В.И. Категория возраста в психологии и педагогике развития / В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 37–50.
7. Слободчиков В.И. Теория і діагностика розвитку в контексті психологічної антропології / В.И. Слободчиков // Психологія і особистість. – 2014. – № 2(6). – С. 5–45.
8. Солдатова Е.Л. Динамика его-идентичности и представлений о будущем в нормативных кризисах взрослости / Е.Л. Солдатова // Психологическая наука и образование. – 2006. – № 2. – С. 16–30.
9. Солдатова Е.Л. Нормативные кризисы развития личности взрослого человека : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история» / Е.Л. Солдатова. – Екатеринбург, 2007. – 43 с.
10. Эриксон Э.Х. Восемь возрастов человека / Э.Х. Эриксон / Детство и общество. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное, пер. А.А. Алексеева. – СПб. : Речь, 2002. – С. 235–259.
11. Bromley D.V. The Psychology of Human Ageing. Penguin Books / D.V. Bromley. – England, 1966.
12. The Course of Human Life : A Study of Goals in the Humanistic Perspective / ed. by C. Buhler, F. Massarik. – N. Y., 1968.

УДК 159.954-057.67:2:37.018.1

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНИХ УЯВЛЕНЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ЇХ ФОРМУВАННЯ У ВЗАЄМИНАХ ІЗ БАТЬКАМИ

Проць О.І., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті аналізуються особливості релігійних уявлень молоді. Доводиться, що ставлення до батьків може переноситись на розуміння релігійних постатей.

Ключові слова: релігійність, релігійні уявлення, взаємини з батьками, прийняття батьком, неприйняття батьком.

В статье анализируются особенности религиозных представлений молодежи. Доказывается, что отношение к родителям может переноситься на понимание религиозных фигур.

Ключевые слова: религиозность, религиозные представления, взаимоотношения с родителями, принятие отцом, неприятие отцом.

Prots O.I. FEATURES RELIGIOUS BELIEFS MODERN YOUTH IN THE CONTEXT OF FORMATION IN RELATIONSHIP WITH PARENTS

This article analyzes the features of the religious views of young people. We have that attitude to his parents may be transferred to an understanding of religious figures.

Key words: religion, religious beliefs, relationships with parents, adopting parents, not adopting parent.

Постановка проблеми. Релігійні уявлення здебільшого вважають одним з елементів структури релігійної свідомості людини. Релігійні уявлення характеризуються розмитістю, хаотичністю (Б.А. Лобовик, Д.М. Угринович, Дж. Леуба). У свідомості віруючих релігійні уявлення існують у вигляді окремих образів, ставлень, картинок, оповідань.

Релігійні уявлення – це розуміння тих норм, вимог, що ставить релігія перед людиною, яка до неї належить; уявлення, які має людина про релігійні канони, образ релігійних діячів. Тобто це певні релігійні знання, які «зафарбовуються» суб'єктивізмом віруючого, накладанням його життєвого досвіду, особливостей уяви, емоцій, установок, цінностей, прагнень [1].